

O zakonu in zakonskih zadržkih pri Slovanih do XIII. stoletja.

(Spisal Fr. Cuček.)

Vsak prosti narod ima svoje posebne šege in navade, svoje uredbe in postave. Tudi stari Slovani so imeli svoje posebno pravo, katero poskusim v sledečih odlomkih na kratko popisati. Začetek naj se stori z odlomkom staroslovanskega rodovinskega prava.

Dokler so se Slovani držali svojih starih šeg in običajev, imeli so o zakonu skoraj enake zapopadke, kot jih imá izobrazena Europa še sedanje dni. Slovanska prava so blezo edina prava srednjega veka, ktera so še sedaj nekoliko v rabi. Njihov znak je človečnost in pamet. Že v starodavnih časih so imeli Slovani zakonike, ktere je prejemal sin od očeta ali po ustnem izročilu ali pa po modrijanih in duhovnikih na deske napisane. Slovanska prava nam jasno dokazujejo, da so bili stari Slovani, v primeri z drugimi narodi, zelo omikani in izobraženi.

Gotovo so bile te že v starih časih na tako visoci stopnji stoječe zakonske uredbe mogočen faktor neizmerne razšira in števila Slovanov, ker je tudi narod slab in bolehen, ako je otrovan ali okužen vir, iz kterega izvira. Dokazov v zgodovini nam ni treba dolgo iskati. Med največimi uzroki prepasti rimskega naroda bilo je strašno pokvarjeno zakonsko življenje. Da sta to čutila že Cezar in Avgust, jasno dokazuje „lex pappia popea“. Ali ni nam potreba tako daleč nazaj iti v prešlost; svariven izgled imamo nad kervoločnimi tlačivci Jugoslovanov.

Kaj je zakon?

Kolikor je raznih bogoslovnih, modroljubnih in politiških strank, toliko je različnih odgovorov na to prašanje; reči se more: kolikor je glav, ki so to premišljevale, toliko je različnih odgovorov.

Pa pustimo učenim in modrijanom prepir o zakonu; poglejmo rajši, kaj je njegova sverha ali cilj.

Brez dvoma je množitev človeškega rodú, rojenje otrok zakonu bitna sverha. Ker pa človek slab in nezmožen na svet pride in bi mu bilo brez pomoči poginiti, zato gre roditeljem dolžnost, rojenemu detetu pomagati in ga varovati, dokler ne more samo kot izobrazeno človeško bitje živeti. Odreja otrok je druga bitna sverha zakona. Ker pa je treba po naredbi narave za rojenje otrok dveh oseb različnega spola, z različnimi dušnimi in telesnimi lastnostmi, kterima je potreba uzajemne pomoči, je tretja sverha zakona uzajemna podpora.

In da se ta cilj doseže, potreba je po mnenji ene stranke, da mož in žena do konca svojega življenja skupaj živita.

Je bila li pri starih Slovanih zakonska vez razvezljiva ali ne? Z drugimi besedami, sta se li mogla zaročenca pri življenju enega ali drugega zopet oženiti ali ne?

Mogla sta se. Mnogo starih pisavcev to poterjuje. Tako je bil zakon po kanoniškem pravu med naj glavnimi vzroki odpora starih Čehov proti kerščanski veri. V kraljedvorskem rokopisu toži vitez, da mora do smerti samo z eno ženo živeti. V saskem ogledalu se nahaja, da Slovani po svojem ponavadnem pravu zakon razvezujejo, in predstavljavec saskih prav terdi, da je pri Slovanih v paganskih časih samovoljna razveza zakona bila občna, in še mnogo pozneje v kerščanskih časih, konec XII. stoletja so občno tožili na Ruskem, da se samo bojari in knezi poročajo po cerkvenem pravilu, prosto ljudstvo pa lahkomišlno brez cerkvenega blagoslova se ženi in zopet žene razpušča. Še le potem, ko je duhovščina po sreči izkorenila stari slovanski „civilni zakon“, uterdila se je pri katoliških Slovanih nerazvezljivost zakonske vezi; nasproti pa se je že v teh časih začelo mnenje širiti pri pravoslavni Slovanih, da se more tudi cerkveni zakon zbog važnih vzrokov razvezati.

Da se zakon sklene, potreba je bitna, da oba, ženin in nevesta, v ženitev privolita. Brez tega pogoja se pravi zakon ne more misliti, brez tega pogoja ostane samo posilstvo in prikračenje osebne prostosti.

Tudi staroslovansko pravo je strogo terjalo privoljenje z ene in z druge strani. To nam dokazuje velika kazen, ki je bila postavljena na unos proti volji unesenke, in da je kazen dosti manjša bila, ako je unesec unesenko samo proti volji roditeljev, ne tudi proti njeni volji unesel. Tako so po českem pravu unesenca v smert obsodili, ako je unesenka priznala, da je bila s silo k ženitvi primorana. Ako je bil kdo uposa obdolžen, pa se je lahko izgovarjal, da je bila unesenka v unos privolila. Ako je nedoletna hči, ktera je bila še devica, pripoznala, da je to prostovoljno storila, imel je oče pravico, jo ob glavo djati, unesca pa na dvoboj terjati. Ako pa je bila unesenka polnoletna ali pa udova, nobenega ni kazen zadela, ker je pravico imela, si za moža izvoliti, kterege si je hotla. Moral je pa unesec unesenko, ako še nista bila poročena, pod smertno kaznijo za ženo vzeti.

Dokazuje nam to tudi ostro kaznovanje posilstva. Posiljena ženska je imela pravico, posilniku glavo odsekati. Po pravu cara Dušana je zgubil vlastelin, kateri je žensko plemenitega roda posilil, za kazen nos in obe roki, sužen pa je bil obešen (pri Slovanih naj sramotniša kazen). Rob, kateri je žensko svojega stanú posilil, zgubil je kakor vlastelin za kazen nos in obe roki. Po českem pravu je posilnika smertna kazen zadela. Samo od Derevjerjev, ki so na Ruskem

stanovali, pripoveduje Nestor, da so sirove navade in običaje imeli, niso poznali zakona z uzajemnim privoljenjem, ampak da so device ropali in odpeljevali.

Rekli smo, da je zakon uterjen v uzajemnem privoljenji dveh oseb različnega spola. Tedaj morete pravi zakon le osebi različnega spola, ne pa več možkih ali več ženskih oseb med saboj skleniti. Da je pravi zakon, si tudi ne more mož več kot ene ženske osebe za ženo, in ženska ne več kot ene možke za moža vzeti.

Duh zakona mora biti duh ljubezni, drugače ne more doseči zakon svoje sverhe. Ljubezen pa je izklenivna, ona hoče biti edina posestnica ljubljene stvari. Razdeljena ljubezen ni ljubezen, tedaj se mora mnogoženstvo popolnoma zavreči.

Mnogoženstvo mora roditi v družini sumljivost, prepir in razpertijo, prava odreja otrok se pa ne more še misliti ne. Razun tega mora mnogoženstvo po svojem bitji ženski spol na suženjsko stopnjo potlačiti, mu osebnost odvzeti, ga tako ponižati, da je sčasoma le stvar, ki ima možu v meseno poželenje služiti. Narod, kterega rodovinsko pravo na mnogoženstvu stoji, mora moralno in fizično hirati in pešati. O mnogomožtvu nočem ne govoriti. Tudi vkupnost žen se le nahaja pri narodih, ki živé kakor živina, in Slovani je niso nikdar poznali, akoravno so jim jo hotli oktroirati neki pisarči, ki si Slovanov drugačnih misliti ne morejo, kot neumnih in živinskih.

Ostane tedaj samo še prašanje, je bilo li kedaj mnogoženstvo pri Slovanih ali ne?

Množina ljudstva ni v mnogoženstvu nikdar živela; ono je bilo preveč nasprotno čistim šegam in navadam starih Slovanov. Dovoljeno je bilo kraljem in poglavarjem. Le pri nekterih slovanskih narodih, ki so na nemški meji živeli, živela je tudi množina v mnogoženstvu. Zaneseno je bilo namreč mnogoženstvo od Nemcev k Slovanom, ki so v Pomorji in okoli Labe živeli. Iz posnemarije so tudi Čehi včasih živeli v mnogoženstvu, ravno tako tudi nekteri ruski narodi, ki so menda sosedne azijske narode posnemali. Pri Poljakih in prekokarpatskih Slovanih gotovo ni nikdar bilo, ker noben letopisec nič ne piše o njem, kar bi bili gotovo storili, da bi bilo kedaj veljavo imelo pri teh Slovanih. Največa napaka Slovanov je bila od nekdanjih njih slepa posnemarija in slepa ljubezen do inostranstva, ktera jih je dostikrat učila, svoje boljše domače zametavati in se poprijemati slabšega tujega samo zato, ker je bilo tuje, — ktera jih je dostikrat učila, tuji jezik, tuje šege več kot svoje ceniti.

Že Tacit pripoveduje, da so Venedi, slovanski narod, svoje šege in običaje s sarmatskimi ogerdili. Posebno pa je bil nemški element Slovanom zelo škodljiv. Tako se je razun mnogoženstva še dosti drugih sirovih odločb vrinilo iz nemškega v slovansko pravo, akoravno so se zlo upirale slovanskemu duhu. Tako se je vrinila barbarična pravica, novorojene otroke moriti; vendar se je pri Slovanih ta pra-

vica toliko prikratila, da je mati, ako je štela že dosti otrok, samo pravico imela, novorojene deklince moriti, dečke je pa morala za službo domovine ohranjovati.

Ravno tako tudi sirova pravica moriti starčke, ki si niso mogli nič več pridobivati, in strašno ljudomorstvo bogovom v dar. Kolikor več je to ali uno slovansko pravo iz nemškega vzelo, toliko bolj ste se gubile iz njega mehkočutnost in človečnost; prav očevidno je to v českem pravu.

Poglejmo zdaj druge zakonske zaderžke.

Je bil li zakon sužnjev in nedoletnih pravno veljaven ali ne?

Pisma od leta 1255 dokazujejo, da je zakon sužnjev pravno veljaven bil.

Tudi sužnost je bila iz tujstva v slovanske dežele zanesena. Ravno tisti, katerih vera uči, da smo vsi otroci božji, namreč kristjani, so Slovane učili, da je pravično ljudi kakor živino kupovati in prodajati. Nemški Otoni so prvi vpeljali sužnost pri Slovanih na Labi in v Pomoraniu, darovali in prodajali so cele trume Slovanov, kakor čede neumne živine.

Ime sužnjev (Sklaven) je večni spominek nemške sile, in nam jasno dokazuje, kako so Nemci ravnali s Slovani, ki so bili v vojskah vjeti. Od tukaj se je suženjstvo razširilo čez Česko, kjer se je še le v 9. stoletji vterdilo, čez Poljsko in Rusko. K prekokarpatkim Slovanom je bila zanesena sužnost od Gerkov, Lahov in Madjarov. Koliko boljši so bili stari paganski Slovani od tacihi kristjanov! Oni so človeški ravnali z vjetniki, so odločili dan, kdaj ima končati njih sužnost, in so jim dovolili, da so se mogli odkupiti in verniti nazaj v domovino, ali pa ž njimi prosto in bratovski živeti. Med njihovimi naj staršimi uredbami je bila postava, da slovanski vjetnik je prost, kakor hitro na slovansko zemljo stopi. Car Dušan je zapovedal, da se prodajavcu serbskega kristjana v deželo druge vere odrežejo za kazen roke in jezik. Stari Slovani niso hotli imeti v svojih deželah ne sužnjev, ne gospodov; vsi so bili od prvega poglavarja do zadnjega berača, v svoji domovini enako prosti. Mnogo časa je preteklo, preden je slovanski jezik za sužnost besedo imel.

Pa tudi potem, ko je bila sužnost vpeljana, nikdar ni bila tako terda kot na Nemškem; nikdar ni gospodarjem bilo dovoljeno, poljubno s sužnji ravnati. Suženj ni bil pri Slovanih brezvoljna stvar, vsakemu človeku so nekatere pravice priznali, in so tedaj tudi sužnje k osebam šteli. Sužnost ni mogla biti pri Slovanih nikdar to, kar je bila na Nemškem, kjer je cela stotletja robe in robkinje gospodar kakor živino združeval in sopet razdruževal, kakor mu je bilo drago. V tej zadevi ga ni bilo naroda čez Slovane, oni sami niso poznali ne sužnjev ne gospodarjev.

Poglejmo sedaj drugo prašanje, ali je bil zakon nedoletnih pravnoveljaven ali ne?

Mladost potrebuje modrega sveta in podpore skušenih starcev. Tedaj vidimo pri vseh izobraženih narodih nedoletne postavljene pod brambo očeta ali pa varstva (jerobstva). Povsod se tudi nahaja pri Slovanih veliko spoštovanje do starših ljudi. Glavar rodovini je skoraj samovladno gospodaril čez svoje podložne; njegovo gospodarstvo ni bilo podverženo nobeni postavi, ktere v tej zadevi nikdar ne morejo dosti veljave imeti. Ali on je bil podveržen moralnim postavam dobrovoljne narave, ktere nepokvarjeni narodi zmiraj na tanko spolnujejo.

Da zakon nedoletne hčeri ni bil pravnoveljaven, ako ni dal oče svojega dovoljenja, kažete dve uredbi: ena česka, druga pa uredba prava cara Dušana.

O prvi smo že govorili. Ako je namreč nedoletna hči, ktera je bila še devica, prostovoljno, pa proti očetovi volji se dala unesti, imel je oče pravico, jo ob glavo djati; ako je polnoletna bila ali vdova, je ni zadela nobena kazen. Da je bila oblast staršev velika pri ženitvi otrok, dokazuje nam tudi sledeča uredba cara Dušana: Ako je dekle brez sile pod obljubo zakona bilo oskrunjeno, in so potem starši privolili v zakon, tedaj ni zadela oskrunjevavca nobena kazen. Ako pa starši niso privolili, moral je bogati oskrunjevavec funt, premožni pol funta zlata plačati oskrunjenki, in je moral zraven za kazen še iz dežele iti. Če je pa bil zapeljivec reven, zgubil je za kazen nos, in je moral tudi iz dežele.

Prostovoljna nečistost z vdovo pa ni bila nobeni kazni podveržena.

Ozrimo se sedaj na vero, na duhovski stan in na slovesno obljubo čistosti; in pogledimo, ali so bile te tri reči zaderžek zakona ali ne.

Je bila li vera pri starih Slovanih zakonski zaderžek?

Bila je, akoravno je bila v starih časih bolj kristjanom, kot paganskim Slovanom zakonski zaderžek. Tako so ruski in tudi drugi slovanski knezi kristjane za žene imeli, akoravno so sami bili pagani. Odkar se je pa pri Slovanih razširilo kerščanstvo, postala je vera skoraj brez izjemka zaderžek zakona.

Tako se je moral po pravu cara Dušana dati kerstiti gerški poloverec (teško če ne Patareni), kteri se je na tihem s serbsko kristjano oženil, drugače je zgubil premoženje, ženo in otroke, in je bil pregnan.

Nekristjani in krivoverci niso mogli, od kar se je kristjanstvo razširilo, s kristjani zakona sklepati, ako so ga pa sklenili, morali so h kristjanski veri prestopiti.

Ostro prepovedan je bil zakon med kristjani in židi, in to postavo so Slovani vselej in povsod deržali. Na Moravskem je še clo sirova postava veljavo imela, da so žida, kateri se je s kristjano oženil, z ženo živega pokopali.

Duhovski stan in slovesna obljuba čistosti nista bila zakonski zaderžek, dokler je imelo slovansko pravo veljavo; še le potem, ko je kanoniško pravo v slovanskih deželah zadobilo večo veljavo, postale ste te dve reči zakonski zaderžek.

Tako so ruski, polski in pomoranski knezi nune za žene imeli, tako Mieczyslav in Boleslav. Plemstvo je tudi dostikrat nune za žene imelo, v Pomoranii tudi prosti ljudje.

Ženitve duhovnikov so se še le scasom po malem zgubile, ko je kanoniško pravo veljavo zadobilo.

Stari paganski Slovani niso imeli prav za prav nobenega posebnega duhovništva. Brezženstvo duhovnikov se je zlo upiralo slovanskemu duhu. Na Poljskem je stalo duhovništvo do leta 1197 v ozki zvezi z meščanstvom, ali od tega časa, ko je duhovništvu zakon bil prepovedan, pešala je edinost bolj in bolj. Škofe, kateri so kaznovali duhovnike, ki so se ženili, preganjali so plemenitaši. Na Ogerskem je dolgo časa imela uredba veljavo, da je katoliškemu duhovništvu zakon pravno dovoljen, samo to je bilo prepovedano, da ne smejo vzeti robkinje za žene. V čanadski škofii so še v XII. stoletji djakoni in subdjakoni se ženili, in potem po krivih potih si pridobili posvečenje za mašnika in bogate duhovnije. V Dalmaciji so še v XIII. stoletji duhovni bili oženjeni. Tako je v XIII. stoletji Joanes, spljetski nadškof, na šibeniškem cerkvenem zboru šibeniškemu škofu za eno leto odvzel službo in dohodke, in ga obsodil, da se mora vsaki petek skoz tri leta postiti, ker je svojim duhovnikom zakon dovolil. Mašnikom po imenu Folko, Joanes in Mihael je odvzel za tri leta službo in dohodke, ker so se oženili po posvečenji za mašnika, in jim zapovedal, da se morajo od svojih žen ločiti, če nečejo v cerkveno prokletje pasti in svoje službe za vselej zgubiti.

Sorodništvo, zakonski zaderžek, kateri je od nekdaj veljavo imel pri vseh izobraženih narodih, in jo imeti mora, ker ima globoko naravno podlago, je tudi pri Slovanih vselej bil zakonski zaderžek. Narodi, pri katerih sorodništvo ni zaderžek zakona, morajo ali moralno zelo pokvarjeni biti, ali pa stojijo na zlo nizki stopnji omike.

Kteri so bili členi sorodništva, to je pa težko povedati, ker letopisci mešajo narodne uredbe z uredbami rimskega in kanoniškega prava. Latinski letopisci tožijo, da se Slovani ženijo v členih, od cerkve prepovedanih. Pravo cara Dušana razločuje 4 stopnje, vse druge sorodnike ima za tujce.

Toliko je gotovo, da je po slovenskih pravnih zapopadkih bilo dovoljeno v zakon stopiti sorodnikom četrtega člena. To je bilo kanonskemu pravu nasprotno, in papežem je pozneje obveljala, da so

kralji to prepovedali. Tudi na Ruskem je bil zakon v četrtem členu pozneje prepovedan.

Če je mož umerl, morala ga je žena eno leto obžalovati, in se menda ni smela zopet omožiti, dokler ni leto preteklo, pa gotovo se ne ve. V starih paganskih časih je bila navada, da se je žena sama z lastno roko umorila, in da so jo z možem na eni germadi sožgali.

To strašno šego je še le kerščanstvo odpravilo.

Pravo cara Dušana zapoveduje, da mora žena, če je mož na povelje cara v vojsko šel, 10 let nanj čakati, in da se sme še le eno leto potem zopet omožiti, ko je za gotovo zvedla, da je umerl.

Zakon proti ti postavi je bil kaznovan kakor prešeštvo. Če je mož zopet nazaj prišel, imel je pravico novi zakon razvezati in ženo zopet nazaj vzeti.

Letopisci hvalijo čistost starih Slovanov, možkih in ženskih, prešeštva skoraj niso poznali. Čistost in zvestoba slovanskih žen se je Gerkom čudna in čeznatorna zdela. Nestor piše od Polanov: Polani so bili bolj izobraženi, ko drugi Slovani, sramožljivost je kinčila njihove žene, in zakon so deržali za sveto dolžnost. Edinost in čistost ste kraljevale v pohištvu.

V starih časih je mogel mož ženo sam z lastno roko kaznovati zavoljo prešeštva. Pri Poljakih je bila na prešeštvo volitev med smertjo in okernjenjem za kazen postavljena.

Po pravu cara Dušana je neoženjeni možki, kateri je z omoženo žensko prešeštvo storil, samo 30 perper (perpera = $\frac{1}{4}$ marke) plačal, vse je bila le žena kriva, in mož je pravico imel, jo zavreči. Če je pa tudi možki bil oženjen in ona omožena, moral je on 100 perper plačati, in ona je bila le tepena, druga kazen je ni zadela.

Ostane nam še prašanje, kako so Slovani zakon sklepali, in ktera razmera je bila med možem in ženo?

Najstari način sklepati zakon je menda bil ta, da so ženske kupovali in ropali. Samo po sebi se zastopi, da ropanje in kupovanje žen v terdi zvezi stojita. Eni pisavci terdijo, da se še v tem stoletji nahaja kupovanje nevest pri Serbih na Turškem in pri finskih narodih na Ruskem. Še konec pretečenega stoletja je bila skorej pri vseh slovanskih narodih navada, in je pri nekterih še dandanašnji, da so na ženitni dan sorodniki in prijatli na konjih in dobro oroženi pri ženinu se zbrali, in potem po nevesto šli. To kaže, da so v pretečenih časih device ropali, ali pa se hali napadov, in zares prepevajo Serbi v narodnih pesmih take napade.

Pri Poljakih je bila navada, da je oče ali pa njegov namestnik nevesto izbral, in jo potem ženinu pripeljal.

Pri Slovanih, ki so v Radomiči, Viateri, Sjeverzi in Drevli prebivali, bila je navada, da je pri velikih igrah med vasmi mladost obojega spola se shajala, in mladenči neveste si zbirali, in da so potem začeli skupej živeti brez vsake slovesne zveze po zakonu.

Tudi potem, ko so Slovani kristjani postali, bilo je težko, jim odvzeti njihove stare navade. Ne more se dvomiti, da so Slovani že v starih časih tudi po cerkvenih postavah se poročali, kar so posebno knezi radi storili; ali tudi to je gotovo, da so še v kerščanskih časih še dolgo zakone privatno in brez duhovništva sklepali. Ko se je že kerščanstvo vterdilo, imel je še dolgo civilni zakon veljavo.

Pri Serbih so pri sodnijah sklepali civilni zakon, kterega so „brak“ imenovali. Cerkevno poroko so pa imenovali „venčanje“.

Na Poljskem so še le za kralja Lešeka vesoljno se v cerkvi poročali.

Na Českem se je že leta 979 trudil sveti Adalbert cerkveno poroko vpeljati.

Na Ruskem se je še le v XII. in XIII. stoletji cerkvena poroka popolnoma vdomačila.

Na Serbskem je moral postavodajavec zapovedati, da za naprej se smejo ljudje le v cerkvi poročati.

Na Ogerskem je do kralja Kolomana civilni zakon veljavo imel.

Kar se tiče razmere med možem in ženo, ni bila ravno taka, kakor pri izhodnih narodih, ker je bilo ženam dovoljeno povsod se pokazati in iti, kamor so hotle; ali možje so jih imeli za poterpežljive služabnice, ki se ne smejo pritožiti, in ki, po paganskih zapopadkih, morajo možem še na unem svetu streči.

Žalibog ima ta razmera v nekterih slovanskih deželah še dan današnji veljavo. Še sedaj ni pri Serbih na Turškem žena dosti več kot služabnica; gotovo je ta razmera med možkim in ženskim spolom posledek kupovanja nevest. Ali je morebiti pri Serbih na Turškem kužni upliv turškega življa uzrok te razmere?

Ena noč na Kumu.

(Spisal Fr. Erjavec.)

Pasji dnevi so jemali slovó. Da bi jim ostala njih stara slava in da bi jim znabiti kdo kaj ne oporekal, pripravili so nam za odhod vročino, da bi človek lahko mislil, da je neučakavni Faeton spet enkrat prijel za solčne vajeti. Posebno v mestnem ozidju je bilo po dnevi zgoreti; Ljubljana se je jako skerčila, ribe so nekako omotne švigale sem ter tje in pogosto iz vode poskakovale. Pratika je tudi kazala dež in komarji so na večer pikali, da je bilo joj — ali dežja le vendar ni bilo. Bog vé, kolikokrat na dan sem pogledal na Krim, ali si je že nategnil sivo megleno kapo nad oči — pa vse zastonj, nobene meglice ni bilo viditi; kot bi me hotel za norca imeti, se mi je dan za dnevom smejal v jasnem zraku. Pač prav je imel Prešern, ko je pel: